

Acta Medicinae et Sociologica (2022)

Vol. 13. No. 34. (112-137)

doi:

<https://doi.org/10.19055/ams.2022.05/31/6>UNIVERSITY OF
DEBRECEN
FACULTY OF
HEALTH

NYÍREGYHÁZA

Oktatási helyzetkép telepszerű körülmények között élő roma lakosokról

Móré Marianna¹, Stomp Ágnes², R. Fedor Anita³

¹ dékán, tudományos tanácsadó, Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar, Szociális és Társadalomtudományi Intézet, 4400 Nyíregyháza, Sóstói út 2-4.; ORCID: 0000-0001-5066-0646

² PhD hallgató, Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar, Szociális és Társadalomtudományi Intézet, 4400 Nyíregyháza, Sóstói út 2-4.; ORCID: 0000-0002-0764-8550

³ főiskolai tanár, intézetigazgató, Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar, Szociális és Társadalomtudományi Intézet, 4400 Nyíregyháza, Sóstói út 2-4.; ORCID: 0000-0002-7837-7006

INFO

Dr. Móré Marianna

more.mariann@foh.unideb.hu

Keywords

education,
dropout,
shantytown conditions

ABSTRACT

Abstract Educational situation picture of Roma residents living in shantytown conditions in North Great Plain Region. In our study, we examine what kind of educational qualifications Roma residents living in shantytown conditions in a large city in Hungary have, what their motivation to learn is like and to what extent school dropout is typical among them. We can compare our research results with the national statistical data available only in a limited number, because the analysis of the Hungarian Central Statistical Office's Microcensus 2016 data revealing ethnicity data is the last database on the subject under examination. The theoretical part of our paper covers the historical presentation of Roma participation in education, the background factors of school failure and dropout. We used univariate and multivariate analysis techniques to evaluate our research data. According to the analysis of the data, the proportion of Roma with vocational qualifications and certificate of baccalaureate among Roma living in the shantytown conditions examined is higher than in the 2016 national survey. Our data confirmed the sociological findings that the primary role of girls in Roma families is to contribute to family life, even at the detriment of learning, since fewer of the girls living in the shantytown continue their education than boys. According to our results, the respondents are aware that higher education is supposed to lead to find better jobs, but the responses reflect bad experiences and one third of the Roma in the shantytown believe that living in the shantytown is a disadvantage when trying to find a job.

Kulcsszavak

iskolázottság,
lemorzsolódás,
telepi körülmények

Absztrakt Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy az Észak-alföldi Régió telepi körülmények között élő roma lakosai milyen iskolai végzettséggel rendelkeznek, milyen a tanulási motivációjuk, mekkora mértékben jellemző körükben az iskolaelhagyás. Kutatási eredményeinket a csak korlátozott számban elérhető országos statisztikai adatokkal tudjuk összevetni, mert a KSH Mikrocenzus 2016 nemzetiségi adatokat feltáró elemzése az utolsó adatbázis a vizsgált témakörrel kapcsolatban. Írásunk elméleti része kitér a romák oktatásban való részvételének történeti bemutatására, az iskolai sikertelenség és a lemorzsolódás háttértényezőinek bemutatására. Kutatási adataink kiértékeléséhez egy- és többváltozós elemzési technikát alkalmaztunk. Az adatok elemzése szerint a vizsgált telepi körülmények között élő romák körében a szakmai végzettséggel és érettségivel rendelkezők aránya magasabb, mint a 2016-os országos felmérésben. Adataink igazolták azokat a szociológiai megállapításokat, melyek szerint a roma családokban a lányok elsődleges szerepköre a családi életben való közreműködés, akár a tanulás kárára is, hiszen a vizsgált telepen élő lányok közül kevesebben tanulnak tovább, mint a fiúk. Eredményeink szerint a vizsgálatban résztvevő személyek tisztában vannak azzal, hogy a magasabb képzettség elvileg a jobb munkahely megtalálásához vezet, de a válaszokban visszaköszönnek a rossz tapasztalatok és a telepi romák egyharmada szerint a telepi élet hátrányokat jelent a munkavállalás során.

Bevezetés

A romák társadalmi integrációjának és élethelyzetük javulásának kulcseleme az oktatásban való részvételük erősítése. 1893-ban az első cigányösszeírás alkalmával is úgy tekintettek az iskolára, mint a polgárosodás hathatós eszközére és ez a megközelítés a mai napig meghatározója a cigánypolitikának. Az oktatásnak különleges szerepe van a hátrányos helyzetben élők számára, mert az alacsony iskolai végzettség részben következménye a társadalmi kirekesztettségnek, ugyanakkor előzménye a jövőbeli hátrányoknak. A magasabb iskolai végzettség nagyobb esélyt ad egy jobb foglalkozás megszerzéséhez, de ez az előny messze túlmutat a munkaerő-piaci versenyképességen. A tudásbővülés segítségével válhat valósággá a szegénységből való kiemelkedés, mely együtt jár a szociális készségek javulásával és a folyamatosan változó világhoz való alkalmazkodás képességével. Az iskolai eredményesség azonban csak nagyon kis részben múlik az egyéni képességeken, a szorgalmon. Az iskolai siker egy többtényezős modell függvénye, melyben meghatározó tényező a társadalmi

környezet, a család. Az iskolázott generációk látenszen is átörökítenek egy műveltség iránti mintát, ezzel szemben az iskolázatlanok nem tudnak tanulási tapasztalatot átadni és a megfelelő feltételeket sem képesek biztosítani. A hátrányos helyzetű rétegek közül különösen sok nehézséggel néznek szembe a telepi körülmények között élő romák, akik számára az iskolázottság lenne az egyetlen kiút.

Romák részvétele az oktatásban

A Magyarország területén élő roma/cigány lakosság oktatásával összefüggésben történeti adatok csak korlátozottan állnak rendelkezésre. Az Iskolakultúra-könyvek sorozat 8. egy fejezete Ambrus (2001), Szabóné (2012) összegző munkájának egy része, illetve a Pécsi Tudományegyetem Neveléstudományi Doktori Iskolája kiadványának egy szakasza Forray (2013) tartalmaz historikus adatokat a romák oktatásáról, igaz az említett művek többségében a rendszerváltás utáni oktatáspolitikai döntések elemzését helyezik középpontba. A magyarországi cigányság első tudományosan is megalapozott és egyúttal teljes körű statisztikai felmérésére 1893-ban került sor (MSK, 1895). Az adatfelvétel célja az úgynevezett csavargási ügy rendezése és a kóbor cigányok letelepítési kérdésének megoldása volt, de a felmérés a Magyarország területén élő összes cigányra kiterjedt úgy, hogy feltárta a vizsgált népcsoport teljes körű demográfiai adatait, az írni és olvasni tudás tényeit. A számlálást előíró körrendelet részletes útmutatást tartalmaz a „számlálólapok” kitöltéséről és egyebek mellett részletezi, hogy „Ha a cigányok gyermekei nem járnak iskolába, megemlítendő, hogy a cigányszülőkön múlik-e, vagy a községi lakosok nem engedik, hogy gyermekeikkel cigánygyermekek egy iskolába járjanak?” (MSK, 1895: 6).

Az elemzés megfogalmazása szerint az oktatás felmérésének azért van kiemelt jelentősége, mert „A cigányok polgárosodásának is nagyon hathatós tényezője lehetne az iskola, ez nyerhetné meg őket nemcsak a műveltségnek, hanem a magyar elemnek is” (MSK, 1895: 19). A statisztikai felmérés adatai szerint 1893-ban Magyarország összlakossága 15.133.776 fő, közülük 272.784 fő a cigányok száma. A cigányok lélekszáma ebben az időszakban a teljes lakosság 1,8 százalékáa.

A cigánynépszámlálás a folyók folyásának irányaként és vármegyénként tartalmaz részletes adatokat.

1. táblázat: Magyarország összlakossága és a cigányok lélekszáma a földrajzi elhelyezkedés alapján

	Összlakosság (fő)	Cigányok száma (fő)	Cigányok aránya (%)
Duna bal partján	1.879.515	20.905	1,1
Duna jobb partján	2.753.966	22.797	0,8
Duna-Tisza köze	2.754.812	22.328	0,8
Tisza jobb partján	1.516.699	30.076	1,9
Tisza bal partján	2.069.960	36.336	1,6
Tisza Maros köze	1.907.598	35.308	1,8
Erdély	2.251.216	105.034	4,7

Forrás: Saját szerkesztés, MSK 1895 alapján

A népszámlálás idején legnagyobb számban Erdélyben éltek cigányok, legalacsonyabb a lakossághoz mért arányuk a Duna jobb partján és a Duna-Tisza közén. A cigányösszeírás a gyerekek iskolába járását azon vármegyék esetében tüntette fel, melyekben állandóan letelepedett cigányok éltek és első körben a települések számának adatait vették figyelembe. Magyarországon ekkor 7.229 olyan település volt, ahol folyamatosan éltek cigányok, ezek közül 4.217 településen egyáltalán nem jártak a cigánygyerekek iskolába. Az 1868-ban bevezetett Eötvös féle általános tankötelezettséget előíró népoktatási törvény a cigányság szempontjából hatástalan maradt, hiszen a cigányösszeírás adatai szerint a tanköteles (6-14 év közötti) gyermekek 70 százaléka nem járt iskolába, a teljes cigányság 93,43 százaléka analfabéta volt. A legtöbb írni és olvasni tudó cigány a Duna jobb partján (12,41 százalék), illetve a Duna-Tisza közén élt (10,2 százalék), a legrosszabb helyzetben az Erdélyben élők voltak, közülük csak 3,38 százalék nem volt analfabéta. A rossz iskoláztatási adatok nem magyarázhatók a vándorlással, hiszen az adatok tanúsága szerint a vándorló cigányok száma csupán 9.000 fő volt.

Az összeírást követő évek cigánypolitikáját a letelepítés kérdésének rendezése határozta meg, melyek közül meghatározó Sándor János belügyminiszter 1916. május 20. napján kihirdetett 15.00/1916 B.M. eln. számú rendelete, mely szerint „A cigányok szokásos kóborlástól eltiltatnak” (Feszty, 1916: 194). A háborús évek elvonták a figyelmet a cigányok iskoláztatási kérdéseiről, fejlődéstörténetük szempontjából a háború befejeződését követően az MSZMP KB Politikai

Bizottságának 1961. évi június 20-i határozata jelentette a fordulópontot (Mezey, 1986: 38). A határozat a szegregáció ellen, az integráció szellemében született, hiszen kimondta a cigány lakosság sajátosságainak elismerését és az elkülönítés-mentes életmód követelményét. A határozathoz fűzött elemzések 200.000 főre becsülték a magyarországi cigányok számát, akik közül 70 százalék lakott a 2.100 cigánytelepen. A 14 éven felüli cigányok 39 százaléka volt analfabéta, az első osztályos tanulók között még 10,8 százalék a cigány, a nyolcadik osztályban azonban már csak 1,6 százalék ez az arány. A lemorzsolódás rendkívüli mértékű. A telepek többsége távol volt az iskolától, mely részben magyarázatot ad az iskolázottsági mutatókra is. A határozat eredményeképpen megkezdődött a telepek felszámolása, a cigánygyerekek központilag irányított beiskolázása. A cigánylakosság átfogó helyzetének vizsgálatát a MTA Szociológiai Kutatóintézete folytatta le 1971-ben (Kemény, Janky és Lengyel, 2004), melynek eredményeit az MSZMP KB későbbi határozataiba is beépítette. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Politikai Bizottsága 1978-ban hozott újabb határozatot a cigánylakosság helyzetével összefüggésben (Mezey, 1986: 256). A határozathoz kapcsolt elemzés szerint az ekkor már 320.000 fős cigánylakosság helyzete javult az 1971-es párthatározatot követő években, de többségük továbbra is nehézségekkel küzd. 1971-ben a cigányok által lakott épületek kétharmada volt telepi körülmények között, míg 1978-ban a cigány embereknek már csak a 25 százaléka élt telepeken. A határozat megállapítja, hogy a telepi élet egyik súlyos következménye a gyerekek iskolázatlansága, a nyomortelepek felszámolása mégis lelassult. A határozat becslésekre hivatkozva úgy fogalmaz, hogy a cigánygyerekek 80-85 százalékát beíratják az első osztályba, a nyolc osztályt 15 százalékuk végzi el. A hetvenes évek végén az iskoláskorú cigánygyerekek jelentős része hátrányos feltételek között tanul, többségükkel képesítés nélküli pedagógus foglalkozik, összevont osztályba járnak. Az összes cigány tanuló több mint fele idősebb osztálytársainál, körükben az évismétlők aránya rendkívül magas, a gyógypedagógiai intézményekben pedig a tanulók egyharmada cigány. Kemény, Janky és Lengyel (2004) a követéses vizsgálat keretében 1971 és 2003 között is vizsgálták a magyarországi cigányság helyzetét, melyben részletesen elemezték az iskoláztatás kérdését is. Megállapításuk szerint 1993-ban a hétéves cigánygyerekek 38,7 százalékát írták be az általános iskolába, a tankötelesek 1 százaléka nem járt iskolába, a nyolc osztályt végzettek aránya 77,7 százalék volt. A 2003-as adatok szerint a cigánygyerekek 8,7 százaléka nem kerül be az általános iskolába a tanköteles kor

(7 év) idején, a 15 és 39 év közöttiek 78 százalékának pedig csak általános iskolai végzettsége van.

A Kemény és munkatársai által közétett eredmények egy reprezentatív kutatás keretei között készültek és nem támaszkodtak statisztikai adatokra. Az 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól elfogadása óta ugyanis nem készülnek olyan részletes oktatási statisztikák, melyek önállóan feltüntetnék a roma származású tanulókat. Nemzeti, etnikai, kisebbségi nevelésben, oktatásban részt vevő gyerekek-, tanulók számra vonatkozó adatokat a Köznevelési Statisztikai Évkönyvben találhatunk. Ezek az oktatási adatok a nemzetiségek jogairól szóló törvény értelmező rendelkezései alapján a nemzetiségi anyanyelvű óvodai nevelést, iskolai oktatást biztosító intézményi adatokra, illetve azon köznevelési intézmények adatszolgáltatására támaszkodnak, melyekben a nemzetiségi gyerekek/tanulók aránya legalább 75 százalék. A 2020-ban kiadott évkönyvre hivatkozva az utóbbi tíz tanév adatait foglaljuk össze a 2. táblázatban.

2. táblázat: Cigány kisebbségi nevelésben/oktatásban részesülő gyermekek/tanulók száma

Tanév	Óvoda	Általános iskola	Szakközépiskola / Szakiskola	Gimnázium	Felsőoktatás	Összesen
2009/2010	21.279	49.230	1.661	504	195	72.869
2010/2011	24.309	53.054	2.162	856	290	80.671
2011/2012	27.193	54.232	2.941	1.185	371	85.892
2012/2013	26.193	53.006	1.858	758	259	82.074
2013/2014	18.234	37.961	1.217	612	250	58.274
2014/2015	16.559	34.534	355	429	207	52.084
2015/2016	13.759	28.340	748	257	182	43.286
2016/2017	11.211	23.599	660	453	53	36.926
2017/2018	9.994	21.339	582	426	95	32.436
2018/2019	9.514	20.406	758	540	52	31.270

Forrás: Saját szerkesztés, Köznevelési Statisztikai Évkönyv 2018/2019 alapján

Az adatok elemzése azt mutatja, hogy a kisebbségi nevelésben/oktatásban részesülők száma a 2011/2012 tanévben elért magas létszámot követően folyamatosan csökkent. Legszembetűnőbb a változás a felsőoktatásban, ahol hét év alatt a hetedére csökkent a létszám. Az egyetemi számadatokat összevetve a felsőoktatásba való belépés esélyét leginkább biztosító gimnáziumi tanulói adatokkal azt mondhatjuk, hogy a cigány kisebbségi oktatásban a 2011/2012-es tanévben a gimnáziumi és felsőoktatási adatok között 31 százalék az arány, a 2018/2019-es tanévben 9,6 százalék. Az adatok értelmezésékor figyelembe kell vennünk, hogy a nemzetiségi nevelés/oktatás tartalmi szabályozói módosultak 2016-ban, bevezetésre került a feladatalapú finanszírozás, mely csökkentette a támogatást elnyerő intézmények számát, ezzel együtt a hozzájuk tartozó tanulói létszámot.

Nemzetiségi nevelésben/oktatásban résztvevő roma gyermekek/tanulók legfrissebb adatait az Oktatási Hivatal a köznevelési tanügyi adminisztrációs és adatbank oldalán teszi elérhetővé úgy, hogy létszámokat az intézmények OM azonosítója alapján a nyelvoktatási forma szerinti bontásban mutatja be. A legfrissebb (a 2021. októberi statisztika alapján) adatokat a roma nemzetiségre bontva a 3. táblázatban foglaljuk össze.

3. táblázat: Nemzetiségi nevelésben/oktatásban résztvevő roma gyermekek, tanulók száma (fő)

Magyar nyelvű roma nevelés/oktatás	Anyanyelvű roma	Bővített roma nyelvoktató	Hagyományos roma nyelvoktató	Kétnyelvű roma
28.668	0	0	456	130

Forrás: Saját szerkesztés, https://dari.oktatas.hu/kozerdeku_index alapján

Az Oktatási Hivatal adatközlése szerint a 2019/2020-as tanévben az előző évhez képest kis mértékben emelkedett a nemzetiségi nevelésben/oktatásban résztvevők száma.

A statisztikai adatszolgáltatásban bekövetkezett változások miatt nincsenek pontos adatok a roma/cigány tanulókról, ami arra készítette a kutatókat, hogy megalapozottnak tekinthető becslésekkel határozzák meg a romák részvételét az oktatásban. Az országos kompetenciamérés keretein belül a 2006. évi méréstől kezdve egy úgynevezett telephelyi kérdőív is kitöltésre kerül, melyben a tanároknak arról kell nyilatkozniuk, hogy iskolájukban hány

százalékra becsülik a roma tanulók arányát. Papp (2011) a roma tanulók iskolai részvételét a telephelyi kérdőív adatainak feldolgozása alapján becsülte meg.

4. táblázat: Általános iskolai tanulók száma és roma tanulók becsült száma és aránya (%)

Tanév	Teljes tanulói létszám	Roma tanulók száma/becsült száma	Roma tanulók becsült aránya
1970/1971	1.165.345	59.596	5,1%
1980/1981	1.213.404	69.699	5,7%
1990/1991	1.177.612	72.373	6,1%
2000/2001	960.790	nincs adat	-
2008/2009	775.741	104.850	13,5%

Forrás: Saját szerkesztés, Papp (2011) és az Oktatás-statisztikai évkönyv 2009 alapján

A táblázat a teljes tanulói létszámra vonatkozóan az Oktatás-statisztikai évkönyv adatait tartalmazza és a roma tanulók száma az 1990/1991-es tanévig is ebből az adatbázisból származik. A 2000/2001-es tanévre vonatkozóan nincs a roma tanulókra nézve adat, a 2008/2009-es adat a telephelyi kérdőív válaszaiból kalkulált becslés. A későbbi időszakokból nem készült kutatói becslés. A 4. táblázat adatai azt mutatják, hogy a teljes tanulói létszám a vizsgált közel negyven év alatt a kétharmadára csökkent, a roma tanulók száma pedig az 1,7-szeresére növekedett az általános iskolákban. A 2006 óta rendelkezésre álló telephelyi kérdőív adatai alapján az mondható, hogy a 2005/2006-os tanévben 11,63 százalék a roma tanulók aránya, a 2008/2009-es tanévben már 13,5 százalékos a részvételi arány.

A 2010-es években a romák oktatásban való részvételére vonatkozó kutatásokat néhány elemzési alapforrás segítette. 2013-tól kezdve a Központi Statisztikai Hivatal munkaerő-felvétel adatai között nemzeti etnikai identitást is vizsgálnak, melyben az iskolai végzettség is indikátorként szerepel. A Központi Statisztikai Hivatal 2016-ban mikrocenzust hajtott végre, melyben a hazai nemzetiségek (köztük a romák) legfontosabb demográfiai és társadalmi jellemzőit is feltárta (Mikrocenzus, 2018). A kutatás adatai szerint a 14 év feletti roma lakosok 17 százalékának alapfokú végzettsége sincs, 80 százalék azoknak az aránya, akiknek legfeljebb 8 általános végzettségük van. Szakmunkás bizonyítvánnyal 14 százalék, érettségivel 6,9 százalék rendelkezik. 100 roma közül csupán egynek van felsőfokú végzettsége. A

Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2018-ban készült Monitoring adatbázisa is szolgáltat adatokat a romák iskolázottságáról, melyhez a TÁRKI 2018-ban készült elemzése (Bernát, 2018) az oktatásra, mint a társadalmi felzárkózás kulcskérdésére tekintettel ismertette az elemzési adatokat (5. táblázat).

5. táblázat: Iskolázottsági indikátorok a teljes népesség illetve a romák körében (%)

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Legfeljebb alapfokú végzettségű	országos	28,5	27,8	26,6	25,5	24,4	23,8	23,2	22,1
	roma	-	-	-	81,5	81,2	78,4	80,4	80,2

Forrás: Saját szerkesztés, Bernát (2018) alapján

A kutatás adatai szerint a legfeljebb alapfokú végzettségűek aránya Magyarország teljes lakossága körében 2010 óta egyenletesen csökken, ugyanakkor a romák között az arány alig változik. A vizsgált nyolc évben a roma népesség körében nyolcvan százalék körül mozog azoknak az aránya, akik legfeljebb alapfokú végzettséget szereznek. A TÁRKI kutatása mellett a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030 dokumentumában (MNTFS, 2030) olvashatunk statisztikai adatokat az iskolai végzettségre vonatkozóan. Az elemző rész szerint 2019-ben a legfeljebb alapfokú végzettséget megszerzők aránya a nem roma lakosság körében 77,4 százalék, a romák között ez az érték 19,5 százalék. 2019-ben Nyíregyháza szegregált településrészein készült részletes vizsgálat, melynek egyik eleme a településrész lakóinak oktatási, tanulási helyzetképeinek feltárása volt (Balogh, 2019), mely szerint a vizsgált telepeken 75,7 százalék volt a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya.

Iskolaelhagyás, lemorzsolódás

Az ezredfordulót követően megnövekedett hangsúllyal szerepel a szakpolitikai dokumentumokban és a nemzetközi elemzésekben a korai iskolaelhagyás és a lemorzsolódás problémaköre. A témakör fókuszba helyezésének elsődleges oka a munkaerő-piaci folyamatokra történő reagálásban keresendő, hiszen a gazdasági-technológiai fejlődés és a csökkenő munkaerőtartalék miatt egyre nagyobb jelentősége van annak, hogy a munkaképes korú emberek minél nagyobb része olyan tudásszinttel kerüljön ki az iskolarendszerekből, amely

gyorsan, aktívan és tartósan foglalkoztathatóvá teszi őket (Bene, 2016). A megfelelő végzettségi szint hiánya a gazdaság szempontjain túl egyénileg és társadalmilag is hátrányokkal jár. Az egyének számára a képzettség hiánya könnyen vezethet elszegényedéshez, a társadalom számára pedig az életminőség csökkenése, a szétesés irányába mutató folyamatok felerősödése a tét.

A két fogalom (lemorzsolódás, korai iskolahagyás) között történetileg és oktatáspolitikai megközelítésben is van eltérés. A lemorzsolódás az iskolai teljesítménnyel és a kudarcokkal van összefüggésben, hiszen lemorzsolódni lehet évfolyamról, iskolából, iskolarendszerből, egy programról és a lemorzsolódás lehet átmeneti, vagy végleges is. A lemorzsolódás a sikeresség mutatója és azt jelenti, hogy a tanuló az iskolai végzettség megszerzése nélkül fejezi be tanulmányait az oktatás különböző fokozataiban (alapfok, középfok, felsőfok). A kilencvenes években a munkaerőpiac számára jobban értelmezhető és egzaktul mérhető fogalomként került bevezetésre a korai iskolaelhagyás, mely az oktatásból teljes értékű középfokú végzettséggel kilépő 18-24 évesek arányát mutatja meg. 2010 óta az Európai Unió az ifjúságorientált szakpolitikai dokumentumokban a NEET-fiatalok (Not in Employment or Training) kifejezést is használja, mely azokra a 15-24 év közötti fiatalokra utal, akik nem vesznek részt foglalkoztatásban, oktatásban, képzésben.

Az Európai Unió közös oktatáspolitikai célkitűzései teljesítésének méréséhez kidolgozott indikátorrendszer az egyes országok közoktatásának sikerességét méri. A 2020-ig elérendő közös célértékek kulcsindikátorainak egyike a korai iskolaelhagyók arányának átlagosan 10 százalék alá csökkentése volt, melyet Magyarország is vállalt. 1. ábránk az Eurostat alapján mutatja be az EU tagországi átlagának és a magyarországi indikátor összehasonítását. (A mutató azt méri, hogy a 18 és 24 év közötti, legfeljebb alsó középfokú végzettségű lakosság hány százaléka nem vett részt semmilyen oktatásban, vagy képzésben a felmérést megelőző négy hét során.)

1. ábra: A korai iskolaelhagyók arányának alakulása az EU tagországaiban és Magyarországon 2004 és 2020 között (%)

Forrás: Eurostat

A korai iskolaelhagyók arányait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy Magyarország az EU csatlakozás évében jelentős előnnyel bírt a többi ország átlagához képest. 2004-ben hazánkban 12,6 százalék volt a korai iskolaelhagyók aránya, miközben az EU tagállamokban ez az arány 16 százalék. 2010-ig lényegében javultak a hazai adatok, 10,8 százalékra csökkent az indikátorhoz fűzött arány, de ettől az évtől kezdve elszakadtunk az európai tendenciától. Az EU folyamatosan javuló adatai mellett a magyar adatok romlása figyelhető meg, az olló folyamatosan nyílt és 2020-ra az Európai Unió 9,9 százalékos arányához képest Magyarországon 12,1 százalék lett a korai iskolaelhagyók aránya, ami azt jelenti, hogy több mint 10 ezer gyerek tűnik el a közoktatásból úgy, hogy megszerezné a ma már minimumfeltételnek tekinthető középfokú végzettséget.

A TÁRKI már korábban említett 2018-ban készült elemzése (Bernát, 2018) az iskolai végzettségen kívül feltüntette a korai iskolaelhagyók adatait is úgy, hogy összehasonlítást tett a teljes népesség és a romák adatai között (6. táblázat).

6. táblázat: Korai iskolaelhagyók a teljes népesség illetve a romák körében (%)

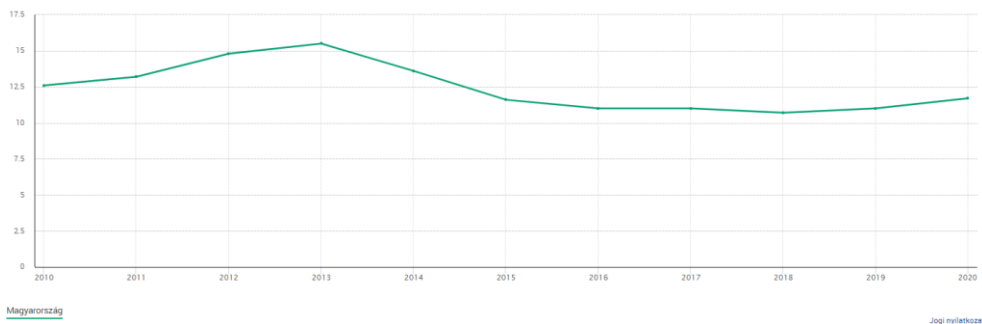
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Korai iskolaelhagyó	országos	10,8	11,4	11,8	11,9	11,4	11,6	12,4	12,5
	roma	-	-	-	64,2	57,0	59,9	61,8	65,3

Forrás: Saját szerkesztés Bernát (2018) alapján

A korai iskolaelhagyók esetében a roma lakosság adatai a rosszabbak. Országosan 2010 és 2017 között közel 2 százalékkal növekedett a teljes népesség körében azoknak a száma, akik nem vettek részt képzésekben, de összességben az adatok csak kevéssel haladják meg a 10 százalékot. A romák között rendkívül magas (közel kétharmad) az iskolaelhagyás és a számok tendenciájukat tekintve lényegében nem változnak. Az adatok értelmezésekor figyelemmel kell lennünk arra is, hogy ezek az évek a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2020 időszakára esnek, melyben a kormány hazai és Európai Uniós forrásokat is felhasznált a romák felzárkóztatására, de úgy tűnik, hogy a törekvések ellenére a romák iskolai hátrányai konzerválódnak.

A 2010 óta NEET fiatalokra vonatkozó adatokat mutatja be a 2. ábránk (nem foglalkoztatott, oktatásban és képzésben nem részesülő 15-24 év közötti fiatalok, akik a felmérést megelőző négy hét során semmilyen oktatásban, vagy képzésben nem részesültek).

2. ábra: NEET fiatalok aránya az azonos korcsoportba tartozó teljes népesség százalékában

Forrás: Eurostat

Az Eurostat adatszolgáltatásából lesújtó képet kapunk a 15-24 év közötti fiatalok aktivitásával összefüggésben. 2010-ben a 12,6 százalékos arány 3 éven át emelkedett és bár ettől az évtől kezdve csökkent a nem dolgozó nem tanuló fiatalok száma, arányuk érdemben nem csökkent. A teljes 15-24 éves korosztály közel 12 százaléka továbbra is abba a csoportba tartozik, akik nem foglalkoztatottak, oktatásban, vagy képzésben nem vesznek részt.

A fiatalokra vonatkozó lesújtó iskola-elhagyási, lemorzsolódási és az aktivitás hiányára vonatkozó adatok az EU szakpolitikai irányelvek miatt beavatkozásra késztették a kormányokat. Magyarországon a romló iskola-elhagyási adatok kezelésére a nemzeti köznevelésről szóló törvény végrehajtásáról szóló 229/2012.

(VIII.28) Korm. rendelet 2016. november 19-ével hatályos módosításával a kormány a korai iskolaelhagyás és az iskolai lemorzsolódás megelőzése érdekében létrehozott egy korai jelző- és pedagógiai támogató rendszert. A rendszer egy központosított adminisztratív online adatszolgáltatási kötelezettség, mely egyetlen elemmel, a tanulmányi átlaggal azonosítja a lemorzsolódási veszélyt és lemorzsolódással veszélyeztetettnek tekinti azt a tanulót, akinek átlageredménye közepes értékelés alatti, vagy a megelőző tanév átlagához képest 1,1 mértékű romlást mutat.

Az iskolai sikertelenség, a lemorzsolódás háttértényezői

A társadalmi integráció sikerének kulcseleme a gyermekek családi és szociokulturális háttérének ismerete (Dajnoki és mtsai., 2021). A családi háttér vizsgálata során figyelemmel kell lennünk az anyagi körülményekre, a szülők emberi tőkájére (R. Fedor és Pálosi, 2018; R. Fedor, 2021). A hazai jogalkotói szándék és az alkalmazott indikátor mellett a nemzetközi szakirodalom sokkal szélesebb körben határozza meg az iskolai sikertelenség, a lemorzsolódás háttértényezőit. A cigány tanulók többsége többszörösen hátrányos helyzetű, szociálisan is nehéz körülmények között él (Gúti, 2001), az alapvető problémát az eltérő szocializáció jelenti, mert az eltérő értékrendszer eltérő viselkedésmintákat eredményez (Oláh, 2000). A cigány családok gyermeknevelési szemlélete szerint a gyerekek vágyainak kielégítését soha nem kötik valamilyen teljesítményhez, életükben kevésbé jellemző a napi ritmus. A cigány családokban kiemelt szerepet kapnak a lányok, a családon belüli feladatok ellátásában korán támasztanak velük szemben elvárásokat és ezek a feladatok elsőbbséget élveznek a tanulással szemben. Ezt támasztja alá Fedor és munkatársai kutatása, amelyben a munkához kötődő attitűdvizsgálatban a megkérdezett telep körülmények között élők 76,8 százaléka nyilatkozott úgy, hogy az lenne a jó, ha a férfiak annyit keresnének, hogy el tudják tartani a családot egyedül is (Fedor és mtsai., 2021; R. Fedor és Láczy, 2021). A roma családokat a nők tartják össze, a lányok szerepe azzal növekszik a közösségben, ha minél előbb szülnék. Ez a szemlélet teljesen eltér az iskola teljesítménykényszerétől, ciklikusságától. A többségi társadalom tagjai körében kulturális eszköz a könyv és/vagy az online tartalmak megismerése, a gyerekek látják a szülőket olvasni. Ezzel szemben a könyv, az olvasás nem jelenik meg értéként a cigány családokban, a gyerekek úgy kerülhetnek be az iskolába, hogy környezetükben senkit sem láttak olvasni.

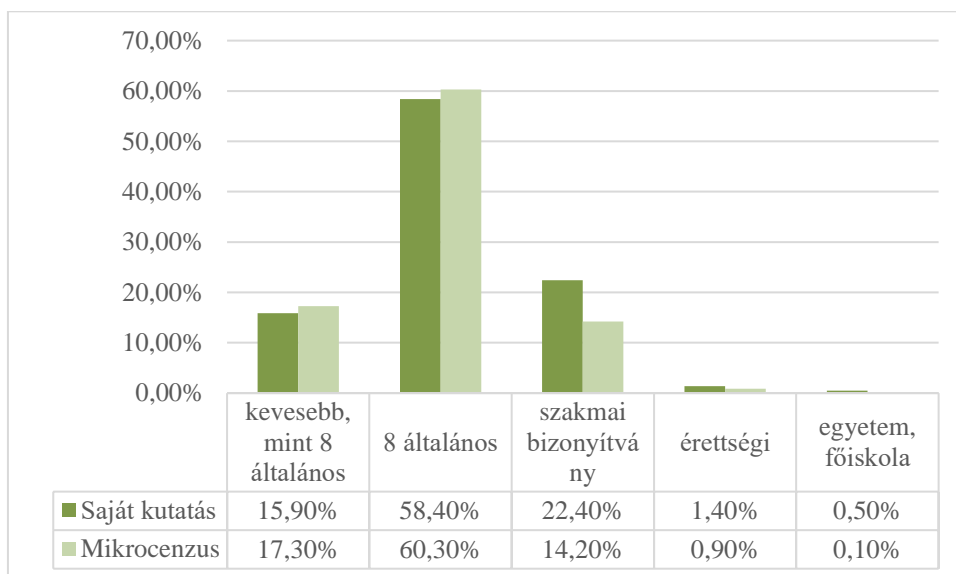
Nehezítő tényező a szegénység, a rossz szociális körülmények pedig akadályai az otthoni tanulásnak, az intellektuális fejlődésnek. A roma szülők többsége - saját iskolai sikertelensége okán is - negatívan viszonyul az iskolához, nem bíznak abban, hogy a tanulás lehetőséget teremt a felemelkedésre (Diósi, 2000). Hörich és Bacskai (2018) arra hívják fel a figyelmet, hogy a lemorzsolódásban a szociális helyzet mellett az intézményi jellemzők (iskola elhelyezkedése, felszereltsége, pedagógusok felkészültsége) is szerepet játszhatnak. A szerzők által végzett kutatás adatai szerint a magas lemorzsolódási veszéllyel rendelkező tanulók aránya az észak-alföldi és észak-magyarországi régiókra, valamint Budapestre, Baranya-, Zala és Somogy megyékre jellemző. A lemorzsolódásra legnagyobb befolyással a roma származás, a halmozottan hátrányos helyzet és a rendszeres hiányzás bír. Fehérvári, Magyar és Szél (2020) a lemorzsolódás szisztematikus elemzéseire hivatkozva szintén arra a megállapításra jutottak, hogy a lemorzsolódás hátterében egyéni (tanuló, pedagógus) és családi tényezők, valamint iskolai tényezők azonosíthatók be.

Oktatási helyzetkép a vizsgált telepi körülmények között élők körében

Kutatásunk az Észak-alföldi régió telepi körülmények között élő roma lakosai körében készült 2021-ben. Elemzésünkben az iskolai végzettséget, az iskola elhagyás okait és a tanulási szándékait kívánjuk feltárni. A kérdőíves kutatás a válaszadók iskolai végzettségére, a vele nem egy háztartásban élő gyerek iskolai végzettségére kérdez rá. Kutatjuk a lemorzsolódás okát és a további tanulási terveket is. Kérdőívünk kitér a tanulás és a munkavállalási lehetőség összefüggéseinek feltárására is. A megkérdezettek száma 220 fő. A válaszadók közül 48 fő férfi, 158 fő nő (14 fő nem válaszolt erre a kérdésre).

A válaszadók iskolai végzettségét a Mikrocenzus adataival vetjük össze. Felmérésünkben az iskolai végzettségre vonatkozó kérdésünkre 201 fő válaszolt, közülük 46 fő férfi és 155 fő nő.

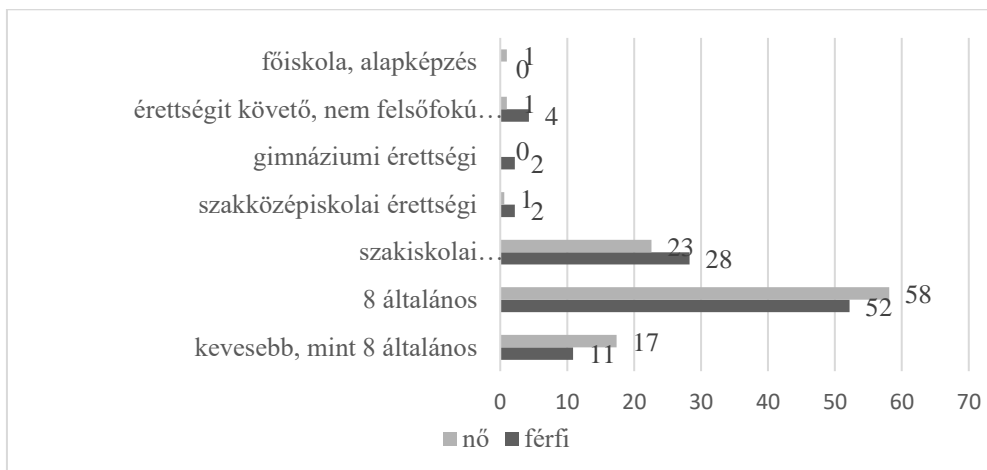
3. ábra: A legmagasabb iskolai végzettség aránya (%)

Forrás: Saját kutatás, 2021; Mikrocenzus (2018)

A legmagasabb iskolai végzettséget tekintve saját kutatásunk a végzettség nélküli és az alapfokú végzettség tekintetében nem mutat lényeges eltérést a Mikrocenzus adataihoz képest. A vizsgált telepi körülmények élők körében az országos felméréshez hasonlóan meghaladja a kétharmadot azoknak az aránya, akiknek legfeljebb általános iskolai végzettségük van. A szakmai bizonyítvánnyal és érettséggel rendelkezők aránya magasabb a telepi kutatásban résztvevők körében, mint a 2016-os országos felmérésben. A vizsgált telepen csupán egyetlen fő rendelkezett felsőfokú végzettséggel. A szegregált településen élők körében 2019-ben készült kutatásban (Balogh, 2019), 77 százalék volt azoknak az aránya, akik nem fejezték be az általános iskolát, vagy megszerezték a 8 általános végzettséget, ez 3 százalékkal magasabb, mint a saját kutatásunkban mért adat. Az iskolai végzettség adatiban van eltérés a nők és a férfiak iskolázottsága között.

4. ábra: Iskolai végzettség nemek szerinti bontásban (%)

Forrás: Saját kutatás (n=133)

Kutatási eredményünk szerint a nők és a férfiak iskolázottsága között az általános iskolát követően fordul meg a trend, a 8. osztályt követően a lányok kevésbé folytatnak tanulmányokat a telepen élők közül. Az adatokban visszaköszön az a szociológiai megközelítés (Oláh, 2000), mely szerint a roma családokban a lányok elsődleges szerepköre a családi életben való közreműködés.

A szülők iskolai végzettsége befolyásoló hatással bír a gyermekek tanulására, a roma szülők többsége - saját iskolai sikertelensége okán is - negatívan viszonyul az iskolához, nem bíznak abban, hogy a tanulás lehetőséget teremt a felemelkedésre a roma családok esetében (Diósi, 2000), ezért kérdőívünkben rákérdeztünk arra, milyen iskolai végzettsége van azoknak a gyerekeknek, akik már nem laknak a szüleikkel (7. táblázat).

7. táblázat: A válaszadók már nem otthon élő gyermekeinek legmagasabb, befejezett iskolai végzettsége (fő)

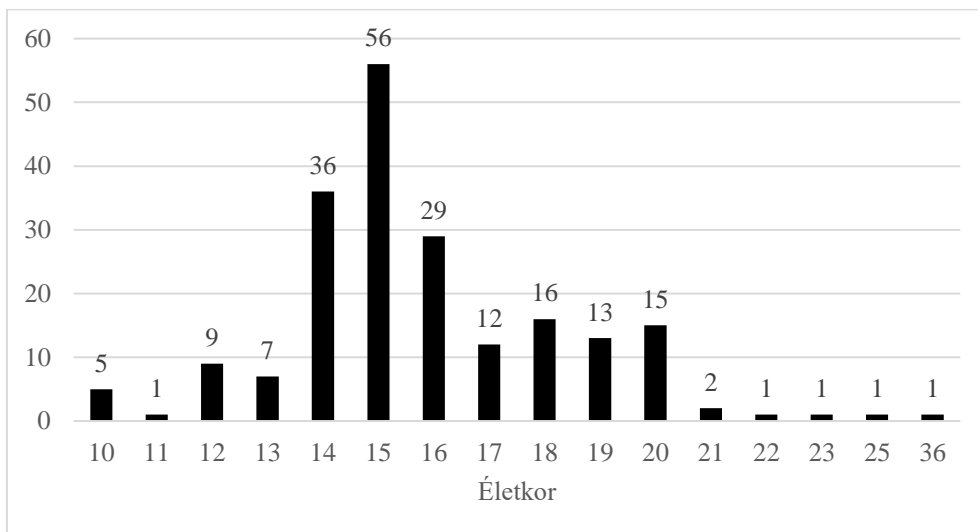
	<i>Gyermekek, akik már nem otthon laknak (fő)</i>				<i>Összesen</i>
	<i>1.</i>	<i>2.</i>	<i>3.</i>	<i>4.</i>	
Kevesebb, mint 8 általános	11	3	1	0	15
8 általános	29	22	19	7	77
Szakiskolai (Szakmunkásképző iskola) szakképesítés	14	5	3	1	23
Szakközépiskolai érettségi	5	4	0	0	9
Gimnáziumi érettségi	4	1	0	0	5
Érettségít követő, nem felsőfokú szakképzés, technikum	1	1	1	0	3
Főiskola, alapképzés	1	0	0	0	1
Egyetem, mesterképzés	0	0	0	0	0
Doktori képzés (PhD, DLA)	0	0	0	0	0
Válaszadók száma összesen (fő)	65	36	24	8	133

Forrás: Saját kutatás, 2021

Kutatásunkban összesen 133 már nem otthon élő gyerekről kaptunk adatokat. A telepi körülmények között élők gyermekeinek többsége a 8 általános iskola elvégzéséig jut el, de egészen meglepő, hogy arányaiban alig csökken egy generációval később az alacsony végzettségűek aránya. Kutatásunkban a megkérdezettek 15,9 százaléka nem fejezte be az általános iskolát és az önálló életvitellel rendelkező következő generáció tagjai között is még 11,2 százalék ez az arány. Eredményeink szerint az alacsony iskolázottság és az iskolai sikertelenség konzerválódik a vizsgált telepen élő roma családok körében.

Tanulmányunk első részében utaltunk arra, milyen nagy jelentőséggel bír a lemorzsolódás, az iskolaelhagyás a gazdaságra, a társadalomra és az egyén életére, ezért kérdőívünkben rákérdeztünk arra, mikor fejezték be a telepi körülmények között élők a tanulmányaikat.

5. ábra: Hány éves korában fejezte be tanulmányait? (fő)

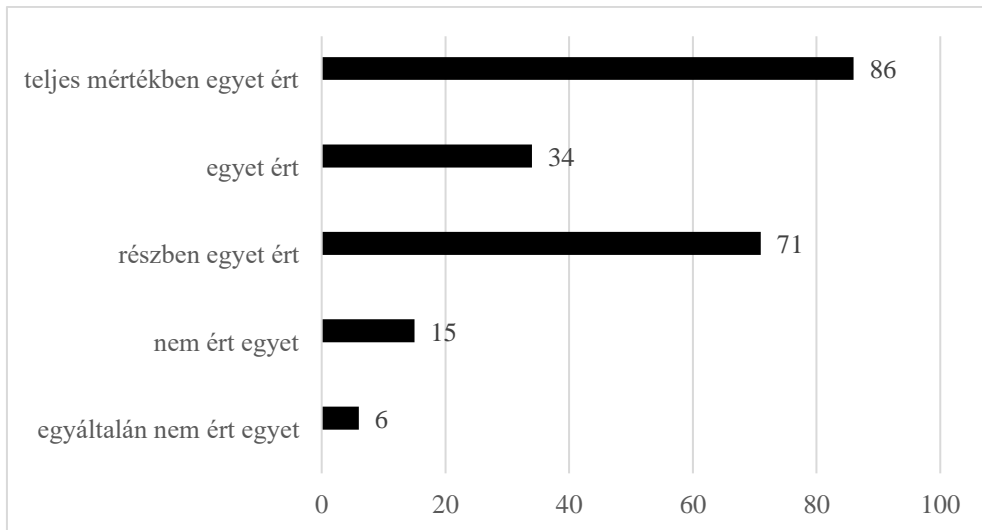

Forrás: Saját kutatás, 2021 (n=205)

A válaszolók többsége 15 évesen abbahagyta a tanulást, de még 16 évesen is 29 fő tanult. Ezek a számok részben utalhatnak egy korábbi kutatási eredményre (Vári, 2001), mely szerint a rossz tanulmányi eredményeket elérők egy része túlkorosként van jelen az iskolában. Kérdőívünkben rákérdeztünk arra, milyen okok állnak annak háttérében, hogy a válaszoló nem fejezte be az általános iskolát. Az erre a kérdésre válaszoló 18 fő közül 7 fő családi okokat (esküvő, gyerek) említ, 10 fő anyagi okokra hivatkozik (a tanulás helyett elment dolgozni). A családi okokat feltüntető 7 személy közül 6 nő, ami alátámasztja a korábbi elemzői állításokat (Oláh, 2000), mely szerint a roma családokban kiemelt szerepet kapnak a lányok, a családon belüli feladatok ellátásában korán támasztanak velük szemben elvárásokat és ezek a feladatok elsőséget élveznek a tanulással szemben.

A gazdasági-technológiai fejlődés és a csökkenő munkaerő-tartalék miatt egyre nagyobb jelentősége van annak, hogy a munkaképes korú emberek minél nagyobb része olyan tudásszinttel kerüljön ki az iskolarendszerekből, mely gyorsan, aktívan és tartósan foglalkoztathatóvá teszi őket. Ez a gazdaságpolitikai megközelítés befolyásoló hatással bírhatna a tanulásra, ezért kutatásunkban kitértünk arra is, hogy a telepen élők látnak-e összefüggést a tanulás és a munkavállalás között (6. ábra).

6. ábra: Minél többet tanulok/minél magasabb az iskolai végzettségem, annál nagyobb esélyem van arra, hogy jó legyen a munkahelyem (fő)

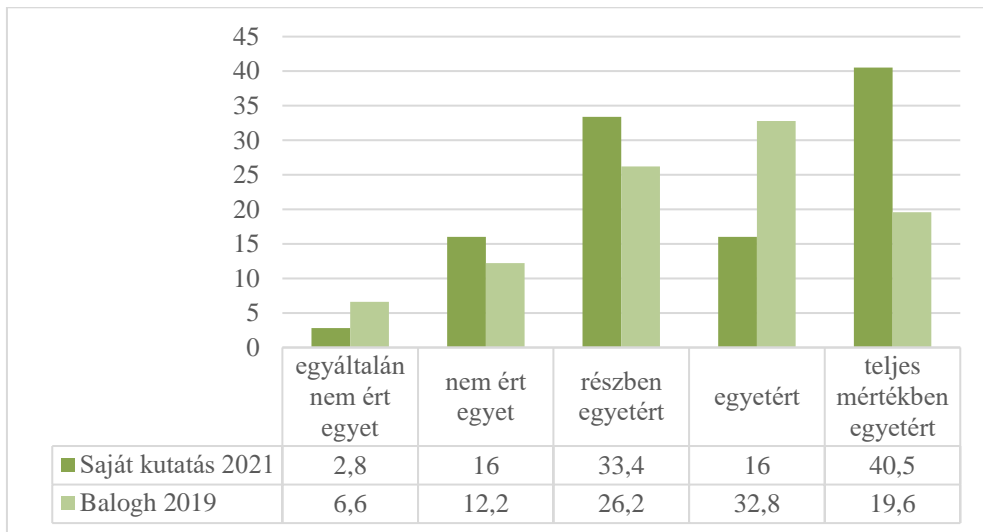

Forrás: Saját kutatás, 2021 (n=212)

A 6. ábra alapján azt mondhatjuk, hogy az alacsony iskolai végzettségű telepítési körülmények között élő romák tisztában vannak azzal, hogy a tanulás esélyt ad arra, hogy valakinek jó munkahelye legyen, de a válaszadásban visszaköszönnek a rossz tapasztalatok, hiszen a megkérdezettek 33 százaléka csak részben ért egyet ezzel az állítással, 10 százalék elutasítja az állítást, szerintük nincs összefüggés a tanulás és a munkahelykeresés sikere között.

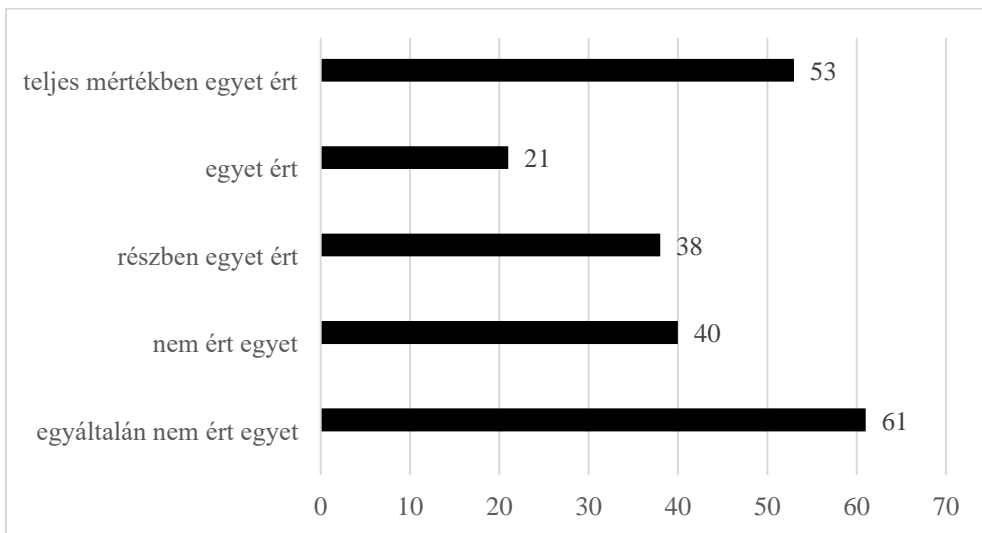
Kutatási eredményünket összevetettük egy korábbi, szegregált körülmények között élő roma lakosok körében készült elemzéssel (Balogh, 2019).

7. ábra: Tanulmányok és jó munkahely (%)

Forrás: Saját kutatás, 2021; Balogh (2019)

Mindkét kutatásban a megkérdezettek többsége egyetért azzal az állítással, hogy a tanulás esélyt ad egy jó munkahely megtalálására és az elutasító összesített válaszarány között sincs eltérés. A számok alapján azt mondhatjuk, hogy amennyiben a romák számára olyan képzések állnának rendelkezésre, melyben élethelyzetük alapján képesek lennének bekapcsolódni, úgy azokat sikeresen lehetne megszervezni, hiszen a boldogulás és a tanulás közötti összefüggés számukra is egyértelmű. Természetesen a tanulási motivációt számtalan tényező befolyásolja, de jelen kutatásban a telepítől eredő következményeket kívántuk feltárni, ezért kérdőívünkben kerestük a lakóhely és a munkahely közötti összefüggést (8. ábra).

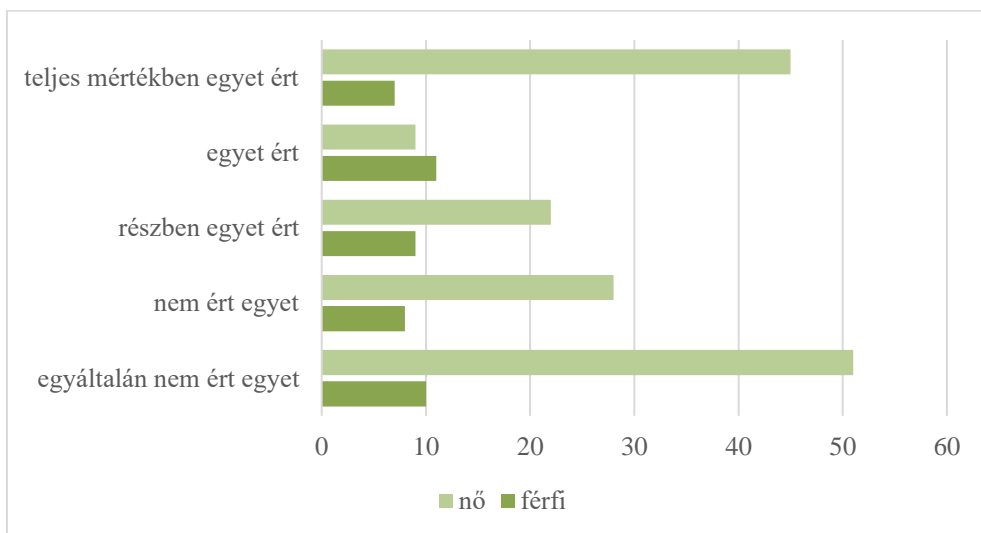
8. ábra: Minek tanuljak, ha megtudják, hol lakom úgysem vesznek fel a munkára (fő)

Forrás: Saját kutatás, 2021 (n=213)

Az adatok tanúsága szerint nincs egyértelműen rossz tapasztalata a telepen élő romáknak arról, hogy lakóhelyük és foglalkoztatási sikerük között összefüggés van. A válaszoló 213 fő 50 százaléka szerint a munkahelyhez jutást nem befolyásolja az, hogy milyen körülmények között élnek, ugyanakkor elgondolkodtató, hogy a válaszadók egyharmada szerint a telepi élet hátrányokat jelent a munkavállalás során. Eredményünk nem tér el lényegesen Balogh kutatásától (Balogh, 2019). Jelen kutatásban 34,6 százalék azoknak az aránya, akik egyetértenek ezzel az állítással, míg Balogh kutatásában az az arány 30 százalék volt.

Kutatásunkban tovább elemeztük ezt a kérdést és megvizsgáltuk a válaszokat nemek szerint is (9. ábra).

9. ábra: Minek tanulja, ha megtudják hol lakom, úgysem vesznek fel a munkára nemek szerint (fő)

Forrás: Saját kutatás, 2021 (n=213)

A telepen élő nőknek és férfiaknak eltérő tapasztalatai vannak arról, hogy életkörülményeik befolyással bírnak-e munkavállalásukra. A két nem között az eltérés szignifikáns.

Összefoglalás

Tanulmányunkban áttekintettük a roma népesség oktatásban való részvételét. Már az első, 1893-ban készült cigányösszeírás során is kiemelt tényezőként kezelték az iskolázottság felmérését, mert az oktatásban való részvételt a polgárosodás eszközeinek tekintették. Ebben a felmérésben a teljes cigányság 93,43 százaléka még írástudatlan volt, az 1868-ban bevezetett Eötvös féle tankötelezettségi törvény a cigányság szempontjából hatástalan maradt. Az összeírás évében a vándor cigányok száma még rendkívül magas volt, ezért az elkövetkező éveket inkább a letelepítés, mint a képzettség fejlesztése határozta meg. A világháborúk elvonták a figyelmet a cigányok iskoláztatási kérdéseiről, fejlődéstörténetük szempontjából az 1960-as évektől fellelhető MSZMP határozatok jelentik a fordulópontot. Az 1960-ban 200.000 főre becsült cigány lakosság 39 százaléka volt analfabéta, telepi körülmények között élt a cigányok 70 százaléka. A párthatározatok elrendelték a cigánytelepek felszámolását, azok felszámolása azonban csak részben valósult meg. 1993-ban a cigányok között 77,7 százalék volt azoknak az aránya, akik csak nyolc osztályt végeztek.

1993-ban hatályba lépett a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény, melyet követően már nem készülnek olyan részletes oktatásstatisztikai felmérések, melyek önállóan feltüntetnék a roma származású tanulókat. Az elemzések 2006-tól kutatói becsléseken alapultak, majd a 2016-os Mikrocenzus adott képet a romák oktatásáról. 2016-ban a romák között 80 százalék volt azoknak az aránya, akik legfeljebb általános iskolai végzettséget szereztek. Az alacsony iskolai végzettség mellett a lemorzsolódás és az iskolaelhagyás is sújtja a roma fiatalokat. A korai iskolaelhagyást egy 2018-as kutatás a romák körében 65,5 százalékra becsülte, a legfeljebb általános iskolai végzettséggel bíró romák arányát pedig 80,2 százalékra. A statisztikai adatok összevetéséből az a sajnálatos tény állapítható meg, hogy Magyarországon a rendszerváltás óta lényegében alig változott a roma lakosság oktatási helyzete, a csak alapfokú végzettséggel bírók aránya továbbra is 80 százalék körül mozog. Az alacsony iskolai végzettség hátterének feltárása során megállapítottuk, hogy az iskolai sikertelenség hátterében szocializációs folyamatok és iskolai tényezők is állnak. Az elméleti keretek meghatározását követően mutattuk be kutatásunkat, melyben az Észak–alföldi régió telepszerű körülményei között élő roma lakosainak iskolai végzettségét, szakképzettségét, tanulási motivációját tártuk fel, összevetve az adatokat korábbi kutatási eredményekkel. A vizsgált telepi körülmények között élő cigányok a 2016-os Mikrocenzus adatainál valamivel jobb oktatási adatokat mutatnak. Kevesebb a 8 általánost be nem fejező, vagy csak alapfokú végzettséggel bírók aránya és magasabb a szakmai bizonyítványt szerzők és az érettségizők aránya. A vizsgált telepen a nők és a férfiak iskolázottsága között eltérést mutattunk ki. Az alapfokú oktatás befejezését követően a telepi lányok közül kevesebben tanulnak tovább, mint a fiúk közül. Adataink igazolták azokat a szociológiai megállapításokat, melyek szerint a roma családokban a lányok elsődleges szerepköre a családi életben való közreműködés, akár a tanulás kárára is. A vizsgált telepen élő romák körében az alacsony iskolai végzettség és az iskolai sikertelenség konzerválódik, a generációk között nincs meghatározó eltérés az iskolai végzettség tekintetében. A sikertelenség vizsgálata mellett kutatásunkban kitértünk arra is, hogy a telepen élők látnak-e összefüggést a tanulás és a munkavállalás között. Eredményeink szerint a vizsgálatban résztvevő személyek tisztában vannak azzal, hogy a magasabb képzettség elvileg a jobb munkahely megtalálásához vezet, de a válaszokban visszaköszönnek a rossz tapasztalatok és a telepi romák egyharmada szerint a telepi élet hátrányokat jelent a munkavállalás során.

Kutatásunkat fontos eredménynek tekintjük a telepi körülmények között élő roma családok oktatási helyzete szempontjából. Rámutattunk arra, hogy a rendszerváltás óta, illetve az Európai Unió csatlakozás óta a roma népesség iskoláztatásának fejlesztését szolgáló programok csak kevés eredményt hoztak. Bemutattuk, hogy az iskolai eredménytelenség hátterében milyen tényezők állnak, melyek részben rávilágítanak arra, hogy a támogatások felhasználásának anyagi szempontú megközelítése nem hoz eredményt, az eddigieknél sokkal inkább a roma lakosság sajátosságainak figyelembevételét szolgáló programok indítása lehet a megoldás.

Felhasznált irodalom

1. Ambrus Péter (2001): Cigányság és iskola. In: Andor Mihály (szerk.): Iskolakultúra könyvek 8. Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécs. pp. 7-12
2. Balogh Erzsébet (2019): Iskolázottsági helyzetkép – Nyíregyházán telepi körülmények között élők körében. In: *Acta Medicinae et Sociologica* Vol.10. No.29. pp. 55-69.
3. Bene Ágnes (2016): Tehetség és oktatás a vállalatok társadalmi felelősségvállalásában. In: *Különleges Bánásmód* Vol.2. No.2. p. 53-69.
4. Bernát Anikó (2018): A magyarországi romák társadalmi integrációja a 2010-es években. In: Kolosi Tamás-Tóth György (szerk.): *Társadalmi riport*. TÁRKI, Budapest. pp. 144-165.
5. Dajnoki Krisztina, Balász-Földi Emese- Móré Marianna (2021): Migránsok gyermekeinek szocializációja. *Acta Medicinae et Sociologica* Vol.12. No. 32. pp. 47-63.
6. Diósi Ágnes (2000): A cigány gyerekek helye a magyar iskolában. In: *Fordulópont* II. évf. 2000/4. 10. szám, pp. 38-52.
7. Fehérvári Anikó, Magyar Éva, Széll Krisztina (2020): A tanulói lemorzsolódás empirikus vizsgálata – elméleti és módszertani keretek. *Iskolakultúra* 30-évf. 2020/8. pp.3-20.
8. Feszty Béla (1916): A cigányügyről. *Csendőrségi lap* X. évf. 17. szám. pp.194.
9. Forray R. Katalin (2013): Utak az oktatásba – A cigányság helyzete. In: Andl Helga - Molnár-Kovács Zsófia (szerk): *Iskola a társadalmi térben és időben*. PTE Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs. pp. 9-20.

10. Gúti Erika (2001): Romák az oktatásban. In: Andor Mihály (szerk.): Iskolakultúra könyvek 8. Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécs. pp. 54-64.
11. Hörich Balázs, Bacskai Katinka (2018): Az iskolai lemorzsolódás intézményi jellemzői. Magyar pedagógia 118. évf. 2. sz. pp. 133-156.
12. Kemény István, Janky Béla, Lengyel Gabriella (2004): A magyarországi cigányság 1971-2003. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 192 p.
13. Mezey Barna (szerk.) (1986): A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 317 p.
14. Oláh Anna (2000): Családi nevelés a romáknál. In: Fordulópont, Ki vagyok én? 10. szám II. évf. 2000/4 PONT Kiadó, Budapest pp. 99-102.
15. Papp Z. Attila (2011): Idősoros roma tanulói arányok és kihatásuk a kompetenciaeredményekre. Pro Minoritate 2011. ősz. Pro Minoritate Alapítvány, Budapest. pp. 77-105.
16. R. Fedor Anita, Pálos Rita (2018): A fiatalok pályaeorientációs döntései az iskola és a családi háttér tükrében. Tudásmenedzsment 19.1. pp. 52-61.
17. R. Fedor Anita (2021): Regional characteristics of the precariat on the labour market. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 178.
18. R. Fedor Anita , Láczy Magdolna (2021): Határmentiség–hátrányos helyzet-munkaerőpiaci bizonytalanság. Acta Medicinae Et Sociologica 12:33 pp. 44-62., 19 p.
19. R. Fedor Anita, Zakor-Broda Rita, V. Balla Petra (2022): Roma foglalkoztatás-hátrányos helyzet-munkaerőpiaci bizonytalanság. Acta Medicinae et Sociologica 13(34), 90-111.
20. Szabóné Kármán Judit (2012): A magyarországi roma/cigány értelmiség histogramfiája, helyzete, mentális állapota. Gondolat Kiadó, Budapest. 244 p.
21. Vári Lászlóné (2001): Matematikai tudásszintet meghatározó háttérváltozók. In: Andor Mihály (szerk.): Iskolakultúra könyvek 8. Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécs. pp. 138-148.

Internetes hivatkozások

1. Mikrocenzus 2016 (2018): Nemzetiségi adatok KSH Budapest
2. MSK 1895: A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Magyar Statisztikai Közlemények IX. kötet. OMKSH 1895 Budapest
http://konyvtar.ksh.hu/inc/kb_statisztika/Manda/MSK2/MSK2_009.pdf
(letöltés: 2022.04.11.)
3. Köznevelési Statisztikai Évkönyv 2018/2019. Emberi Erőforrások Minisztériuma Budapest
http://konyvtar.ksh.hu/inc/kb_statisztika/Manda/MSK2/MSK2_009.pdf
(letöltés: 2022. 04.10.)
4. MNTFS 2020: Magyar Nemzeti Felzárkózási Stratégia 2020 (KÖZIGAZGATÁSI ÉS IGAZSÁGÜGYI MINISZTER (tamogatoweb.hu) (letöltés 2022. 04.09.)
5. MNTFS 2030: Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030
<https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/mntfs2030.pdf> (letöltés 2022.04.19.)
6. Oktatási Hivatal letölthető közérdekű köznevelési adatok, statisztikai kimutatások. https://dari.oktatas.hu/kozerdeku_index (letöltés: 2022. 04.18)
7. Oktatás-statisztikai évkönyv 2008/2009. Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest
http://www.okm.gov.hu/letolt/statisztika/okt_evkonyv_2008_2009_091207.pdf (letöltés 2022.04.07.)